

Θεοδώρου Γ. Παπακωνσταντίνου, δ.φ.
ἐντ. Ἐπιμελητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Ποιά εἶναι ἡ σχέση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ μέ δ,τι ἀποκαλοῦμε Παράδοση; Αὐτό φαίνεται νά ἀποτελῇ κεντρικό ἐρώτημα προκειμένου νά διευκρινισθοῦν οἱ σημερινές σχέσεις τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομίας μέ τήν ἐν ἐξελίξει ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Γιατί ἡ σημερινή τροπή τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας πραγμάτων εἶναι συνέχεια τῶν παλαιότερων μεταρρυθμιστικῶν προσπαθειῶν καί συγκεκριμένα τοῦ 1929 καί τοῦ 1917, κύριων ἔργων τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Τοῦτο δέν εἶναι μόνο φανερό ἀπό ἀπλές συγκρίσεις τότε μέ τώρα, ἀλλά καί ὁμολογημένη ἀπό ὑπεύθυνα χεῖλη ἐνέργεια. Ὁ κ. Εὐ. Παπανοῦτσος (1978, 126) στήν πρόσφατη προσωπογραφία τοῦ Δελοῦζου πού παρουσίασε, ἀναφέρει ρητά ὅτι «ἡ Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση τοῦ 1964 καί τοῦ 1976 (ἀπό τά δύο μεγάλα ἀντίθετα Κόμματα τοῦ τόπου μας) βρίσκεται στή γραμμή πού χάραξε ἐκεῖνος [=ὁ Δελοῦζος] καί οἱ πρωτεργάτες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ».

Βέβαια τὸ σύνολο τῶν προσφάτων ἀλλαγῶν στήν Ἐκπαίδευση δέν εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἔργο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ. Τὸ σημερινὸ Ὑπουργεῖο δέν ἐκπροσωπεῖ κυρίως τίς πολιτικές παρατάξεις, μέ τίς ὁποῖες συμπορεύτηκε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ κίνημα. Ὡστόσο τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα τῶν δημοτικιστῶν μᾶλλον ἐπηρέασε τίς ὄχι καί τόσο ξεκαθαρισμένες θέσεις τῆς κυβερνητικῆς πλευρᾶς στὰ ἐκπαιδευτικά ζητήματα. Ἔτσι θά μπορούσε νά λεχθῇ ὅτι οἱ σημερινές ἐκπαιδευτικές ἀλλαγές εἶναι ἓνας συμβιβασμός, μέ μεγάλο ἀνοιγμά πρὸς τὸν ἐκπαιδευτικὸν δημοτικισμό, τοῦ ὁποῖου υἱοθέτησαν τὸ κεντρικὸ αἶτημα, τὴ χρήση τῆς Δημοτικῆς ὡς ὄργανου διδασκαλίας καί συγγραφῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων, σὲ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς Γενικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Σημαντική έκφραση του γενικώτερου Νεοελληνικού δημοτικιστικού ρεύματος, ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός τοποθετείται απέναντι στην πολιτιστική μας κληρονομιά εν μέρει θετικά, αλλά και ιδιότυπα. Στις άκραιες στιγμές του επιδιώκει να στηρίξει όλη την παιδεία — και τη Μέση Έκπαίδευση — «στην δημοτική μονάχα παράδοση (Δελμούζος, 1926/1971², 69). Βέβαια μιλώντας για δημοτική παράδοση ο Δελμούζος εννοεί κυρίως τη γλώσσα, — αλλά όχι μόνον αυτή. Γιατί όταν, λίγο πιο πάνω λέει ότι το Γυμνάσιο «βασίζεται μονάχα στη λογία παράδοση και τη γλώσσα της...» βλέπουμε να διαφορίζη ανάμεσα σε παράδοση και γλώσσα. Στην άμεσως προηγούμενη σελίδα διαβάζουμε ότι η δημοτική παράδοση «είναι μιὰ παράδοση χιλιόχρονη, πού κρύβει ό,τι πολυτιμότερο έχει να δείξη ή τουρκοκρατημένη και ή νεώτερη Ελλάδα. Αυτοί πραγματικά είναι οί έθνικοί μας θησαυροί. Ένας κόσμος όλόκληρος, πού ή παιδεία μας ή δέν τόν ξέρει ή τόν περιφρονεί. Γι' αυτό ή ελληνική ζωή έχει σταματήσει για τούς μαθητές μας στόν 11ο ή τόν 12ο αιώνα, και ή παιδεία μας δέν είναι σέ θέση να τούς κατατοπίση στό σύγχρονο πολιτισμό και να τούς κάνη γόνιμους έργάτες του». ('Ο λόγος είναι για τò πόσο ή σύγκριση με τò δημοτικό τραγούδι — πού είναι ένα μέρος αυτής της παραδόσεως — βοηθάει, τηρουμένων τών αναλογιών, να καταλάβουμε τόν Όμηρο — χρησιμοποιώντας προφανώς καλή δημοτική μετάφραση).

Μέσα από τέτοιες σκέψεις βγαίνουν τὰ συμπεράσματα:

«Η μέση παιδεία για να σταθῇ χρειάζεται ριζική αλλαγή. Νά στηριχτῇ λοιπόν κι' αυτή στη δημοτική μονάχα παράδοση; Η απόκριση είναι καταφατική. Νά διδάξῃ στοὺς μαθητές της τὴν ἀρχαία γλῶσσα και τὴ δημοτική, και τὴ λογία παράδοση να τούς δώσῃ για ἱστορική μόνο γνώση. Όταν ξέρουν ἀρχαία και δημοτική, θὰ είναι σέ θέση όχι μόνο να καταλαβαίνουν μὰ και να γράφουν ὅλες τις φάσεις τῆς καθαρεύουσας... Ἄν θὰ θελήσουν να τὸ κάμουν, αὐτὸ είναι ἄλλο ζήτημα. Τὸ κύριο είναι πὼς θὰ μορφωθοῦν, ἀληθινά, και πὼς ἔτσι μονάχα θὰ μπορέσῃ και στὴν Ἑλλάδα να παραμερίσῃ ὁ ψευτοκλασικισμός σ' ἕνα γόνιμο νεοκλασικισμό.

Ἡ ἀπάντηση ὅμως αὐτὴ είναι για σήμερα αἶτημα με θεωρητική μόνο σημασία, ἀφοῦ λείπουν τόσες ἀπαραίτητες προεργασίες, και τὴν ἐπιστήμη τὴν ἐξουσιάζει ἀκόμα ή καθαρεύουσα. Μὰ κάτι ἄλλο μπορεῖ και πρέπει να γίνῃ ἀπὸ τώρα: Ἡ μέση παιδεία... όχι μόνο να μὴν περιφρονῇ τὴ δημοτικὴ παράδοση, μὰ να τὴν προτιμῇ συνειδητά. Καί ἂν αὐτὸ τῆς είναι δύσκολο, να τὴ βάλῃ παράλληλα με τὴν ἀρχαϊστική, να τὴν κάμῃ συνειδητὴ στο παιδί και να τὴ διδάξῃ συστηματικά...».

Τὸ κείμενο αὐτὸ είναι περισσότερο ἕνα ἐπανασταστικὸ μανιφέστο παρά μιὰ ἀτράνταχτη ἐπιχειρηματολογία, πού θὰ εἶχε στόχο να πείσῃ πρόσωπα

υπεύθυνα για την παιδεία του τόπου.

Πατώντας ο Δελμούζος πάνω στις ακρότητες του αρχαϊσμού έκρινε σκόπιμο να άρνηθῃ ριζικά τη λογία παράδοση, με κέντρο τη γλώσσα, που αναγνωρίζει μὲν ὅτι ἀποτελεῖ μέρος τῆς Νεοελληνικῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ δὲν τὴν θεωρεῖ ζωντανή καὶ γόνιμη. Ἀντίθετα βρίσκει γι' αὐτὴν ἐκφράσεις εἰρωνικές: *ξύλινο πόδι, θανατηφόρα πνοή, δημιούργημα μιᾶς ἀσήμαντης μειοψηφίας κ.τ.ο.*

Ἡ λογία παράδοση, πού ἀνεπίτρεπτα ταυτίζεται γιὰ τὸ Δελούζο με τὴν ἀρχαϊστικὴ τάση, ἔκανε τὸ λάθος «νὰ περιφρονήσῃ τὴν πραγματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας» (σ. 22 κ.ἑ.) καὶ ἔχει γιὰ «κύριο γνώρισμα τὴν ἀπλὴ μεταφορὰ ἢ τὴ μίμηση... Ἀντίθετα ἀπ' αὐτὰ ἔχομε ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ τὴ δημοτικὴ παράδοση... με κύριο γνώρισμα τὸ θετικισμό, τὸ συγχρονισμό καὶ τὴ ζωντανὴ δημιουργία: δημοτικὴ γλώσσα, δημοτικὴ λογοτεχνία, τὶς πρῶτες προσπάθειες στὴν ἐπιστήμη, ἀνεξέλιχτα ἢ ἀνεκμετάλλευτα στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς... στὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση κοινοτικὸ σύστημα, κοινότητες, ἀποκέντρωση». Δηλ. ἐδῶ ὅλα τὰ καλὰ κι ἐκεῖ ὅλα τ' ἄσχημα, θνησιγενὴ ἢ ἡδὴ νεκρά!

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ δημοτικισμὸς ἀποδέχεται κατ' ἀνάγκην τὸν ρόλο του στὴν πόλωση τῆς Νεοελληνικῆς Πνευματικῆς ζωῆς καὶ παλεύει νὰ ξεπεράσῃ τὴν πόλωση αὐτὴ με τὴν ἐξουδένωση τοῦ ἄλλου πόλου πού εἶναι μιὰ παράδοση αἰώνων ἢ καὶ χιλιετιῶν. Ἐπιδιώκει, βέβαια νὰ συνδεθῇ με τὴν Ἀρχαιότητα παραμερίζοντας τὸ ἐμπόδιο τῆς γλώσσας καὶ ἀντικαθιστώντας τὸν ψευτοκλασικισμό με «ἓνα γόνιμο νεοκλασικισμό»!

Ὡστόσο ἡ στρατηγικὴ του δὲν διαφέρει, ὅσο θὰ νόμιζε κανεὶς ἀπὸ «τὸ τολμηρὸν τοῦ ρωμαντικοῦ πῆδημα ὑπεράνω τῆς ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς περιόδου» (Συκουτρῆς, 1956, 100). Μπλέκονται ἐδῶ στοιχεῖα λαϊκά (δημοτικὸ τραγούδι, λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ) με τὸν θετικισμό καὶ τὸν συγχρονισμό, κατὰ τρόπο πού μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ ἐκλογή, βούληση, σύγχρονο τρόπο ζωῆς κ.ἄ. παρόμοια, ὅμως γιὰ τέτοια χωριστὴ, παλιὰ παράδοση εἶναι δύσκολο νὰ μιλάμε. Ἡ μᾶλλον δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀνατρέξῃ παρὰ μόνο ὡς τὸν δημοτικισμό τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰ., ὅποτε τὸ προϋπάρχον ἀρχαῖο δημοτικὸ ρεῦμα (πού βρῆκε τὴν κορύφωσή του στὴν Κρήτη τῆς Βενετοκρατίας) συνδέθηκε με τὸν δυτικὸ διαφωτισμό. Αὐτὸς ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς πού κυριάρχησε καὶ στὴ λογία παράδοση τοῦ 19ου αἰ. ἄφησε ἔντονα ἴχνη στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ μέχρι σήμερα, προσαρμοζόμενος ἀνάλογα στὸ γλωσσικὸ ὄργανο τῆς ἐποχῆς. Γιατί μολονότι ἐκπροσωπούμενος ἄλλοτε ἀπὸ καθαρολόγους (Κοραῆς) καὶ ἄλλοτε ἀπὸ δημοτικιστὲς (Καταρτζῆς) εἶχε νοοτροπία, κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ριζοσπαστικὴ ὡς πρὸς τὴν παράδοση τοῦ Μέσου Ἑλληνισμοῦ.

Ἀναζητώντας τὶς σχέσεις τῆς Μεταρρυθμίσεως με τὴν Παράδοση στὰ

νεοελληνικά εκπαιδευτικά πράγματα περνᾶμε ἀναγκαστικά ἀπὸ τὶς γνώμες τοῦ Δ. Γληνοῦ (1940) ὅπως διατυπώνονται στὴν Εἰσαγωγή στὸ Σοφιστὴ τοῦ Πλάτωνος (κεφ. Α' *Μερικοὶ στοχασμοὶ γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα*). Ἐκεῖ ὁ Γληνὸς καταγράφει μεταξὺ ἄλλων διαζευκτικά τὰ σημεῖα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα στρέφεται κατὰ ἐποχὲς ἡ μελέτη τῆς Ἀρχαιότητος: ἀνάλογα μὲ τὴν κοσμοθεωρητικὴ τάση, δίνεται προσοχὴ στὶς «ἐξωτερικὲς μορφές» ἢ στὴν «οὐσία, τὸ περιεχόμενο, τὸ πνεῦμα, καθὼς λένε, τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ... Ἡ στρέφεται ἡ μελέτη στὰ καθέκαστα... χωρὶς συνολικὴ θεώρηση καὶ ἀνασύνθεση, ἢ ἀναζητᾶται τὰ σύνολα... κυνηγᾶει τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐνατένιση...

Ἡ παίρνει ἡ θεώρηση τὶς μορφές καὶ τὶς ἀξίες τῆς σὰν ἀκίνητες στατικὲς ... ἢ τὶς παίρνει ἐξελιχτικά...

Ἡ ἐξιδανικεύεται ἀπόλυτα ὁ ἀρχαῖος κόσμος καὶ λογαριάζεται σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἀξεπέραστος... μοναδικός, κλασικός... ἢ παίρνεται... σὰν ἓνα ἱστορικὸ γήγνεσθαι σχετικό...

Ἡ συνειδητὴ στροφὴ πρὸς τὰ περασμένα ἢ περιορίζεται σ' ἓνα στενὸ κύκλο τῆς διανόησης, σὲ μιὰν «ἀριστοκρατίαν πνευματικὴν» ποὺ τείνει νὰ μονοπωλῇ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ἢ ἀπλώνεται μὲ τὴν «παιδείαν» σὲ ὁλοένα πλατύτερες μάζες μὲ σκοπὸ νὰ τὶς ὑψώσει πρὸς τὴν πνευματικὴ ζωή...

Παρατηρήσεις κατ' ἀρχὴν γενικά ἀποδεκτές, ἀλλὰ ποῦ στὴν πραγματικότητα δὲν συμβαίνουν διαζευκτικὰ ἀμιγῶς, ὅπως διατυπώνονται. Στὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ στὸ ἴδιο πρόσωπο συνυπάρχουν συχνὰ περισσότερες τάσεις, χωρὶς νὰ ἀμφισβητηθῇ ὅτι κάποιες ἀπ' αὐτὲς ἐμφανίζονται κάθε φορὰ ὡς ἐπικρατοῦσες.

Κύρια ἀδυναμία τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν εἶναι, ἀκόμη μιὰ φορὰ, ἡ κακὴ εἰκόνα γιὰ τὴ σχέση τοῦ Μέσου Ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν Ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴ μιὰ, καὶ μὲ τὸν Νέο Ἑλληνισμό ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Μὲ εὐκολία δηλώνει ὁ Γληνὸς ὅτι «οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναζητοῦσαν στὴν ἀρχαιότητα τὴν ἀρνητικὴ καὶ θετικὴ δικαίωση τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μελετοῦσαν τὰ ἔργα ποὺ τοὺς χρησίμευαν» σ' αὐτό». Ἡ ἔκφραση εἶναι γενικὴ καὶ δὲν μᾶς ἐξηγεῖ τὴ διάσωση τόσο μεγάλου μέρους τῆς κλασικῆς κληρονομιάς μέσω τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος παραθεωρεῖ ὁ Γληνὸς ὅτι ὁ σχετικισμὸς τοῦ γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο, ποὺ «ὅσο καὶ ἂν στάθηκε πρωτότυπα δημιουργικὸς στὶς ἀξίες του... εἶχε καὶ τὶς μεγάλες ἀδυναμίες του, πλευρὲς σκοτεινές, ἀποτυχίες καὶ ξεπεσμούς καὶ στοιχεῖα γιὰ πάντα πιά ξεπερασμένα», εἶχε ὡς προηγούμενο τὸν σχετικισμό τῶν Βυζαντινῶν. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι οἱ τελευταῖοι — σὲ ἀντίθεση μὲ μᾶς, ποὺ μάθαμε τοὺς κλασικοὺς μας, ὅσο τοὺς μάθαμε, συχνὰ μέσα ἀπὸ μιὰ δυτικοευρωπαϊκὴ ὀπτικὴ — πῆραν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ

αφομοίωσαν τόσα καὶ τέτοια στοιχεῖα, ἀπὸ τὸν τρόπο ζωῆς ὡς τῇ ζωγραφικῇ καὶ ὡς τὸ στοχασμό, ποὺ εἶναι ἀνεπίτρεπτο νὰ τοὺς κατηγοροῦμε εὐκόλα γιὰ ἄγνοη σχέσι πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα. Τὸ ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ἐν προκειμένῳ εἶναι πῶς οἱ Βυζαντινοὶ εἶδαν τὴν Ἀρχαιότητα σὲ βασικά σημεῖα, μὲ κέντρο τῇ θρησκείᾳ, κυριολεκτικὰ ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ ἀρνητικά. Σὲ πάρα πολλὰ ἄλλα ὅμως (γλῶσσα, στοχασμός, τέχνη), ὁ Ἑλληνισμός τοὺς ἀναδείχθηκε ὑπέρτερος ἄλλων πολιτιστικῶν στοιχείων, εἴτε ἀνατολικῶν εἴτε δυτικῶν καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει βαθύτατη ἡ ἐπιρροή του στὴν ἑκφραση καὶ στὴ ζωὴ τοὺς.

Ὁ ἑλληνισμός, λέει ὁ Γληνός, κατὰ τὸ τέλος τῆς Τουρκοκρατίας κινεῖται πρὸς μίαν Ἀναγέννηση μὲ βάση τὸν ἄξονα Δυτικὸς πολιτισμός — ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα, καὶ ὅπως προσκρούει στὴν ξένη τυρρανία, «προσκρούει καὶ πάνω στὴ βυζαντινοχριστιανικὴ παράδοση, ποὺ ὡς τώρα κυριαρχοῦσεν ἀπόλυτα καὶ πίστευε, πῶς αὐτὴ καὶ μόνη ἀντιπροσωπεύει τὴ σωτηρία τοῦ λαοῦ, τὴ διατήρηση καὶ τῆς ὕλικῆς του ὑπόστασης καὶ τῆς ἱστορικῆς του συνέχειας καὶ τῶν ἀξιών τοῦ πολιτισμοῦ του».

Πρόκειται καὶ ἐδῶ γιὰ γενίκευση ποὺ ἐρμηνεύει τὸν διαφωτισμό, ἀλλά... συσκοτίζει τὶς πραγματικὲς διαστάσεις τῆς κοινῆς προσπάθειας γιὰ τὸν φωτισμό τοῦ Γένους καὶ μειώνει ἄλλες γενικώτερες καὶ λαϊκώτερες ροπές.

Στὴ συνέχεια δυσκολεύεται νὰ ἀντιληφθῇ «τὸ παράδοξο ἰδεολογικὸ τρίπτυχο: Ἀνάσταση τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, βυζαντινοχριστιανικὴ παράδοση καὶ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ» ποὺ ἐπικράτησε τὸν 19ο αἰ., καὶ ποὺ τὸ θεωρεῖ ἀνεδαφικὸ, «λογοκοπία παραπλανητικὴ τοῦ λαοῦ καὶ τίποτ' ἄλλο». Ὅστωσο δὲν θεωρεῖ ἀνεδαφικὸ τὸ ἄλμα πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα, ἀφοῦ μὲ τὸ δημοτικισμό ἔχουμε «τὸ δημιουργικὸ ξαναζωντανεμα τῶν ἀξιών τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ὀργανικὴ σύνθεση τῆς ἀναβίωσης μὲ τὴν ἐπιβίωση τῶν ἀξιών αὐτῶν, ποὺ ἐπιζοῦνε μέσα στὴ ζωντανὴ λαϊκὴ παράδοση, στὴ γλῶσσα, στὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τὰ παραμῦθια, τοὺς θρύλους, τὶς παροιμίες, τὰ τραγούδια, τὴ μουσικὴ, τὴν καλλιτεχνικὴ βιοτεχνία τοῦ λαοῦ μας καὶ στὴ λαϊκὴ κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία. Ὁ δημοτικισμὸς πετυχαίνει ἴσα ἴσα ἐκεῖνο ποὺ ἦταν ἀδύνατον νὰ πετύχει ὁ ἀρχαϊσμός καὶ ὁ καθαρανεοσιανισμός, ὁ τυπολατρικὸς φορμαλισμός, ἡ κεκηναία προγονολατρεία. Ὁ δημοτικισμὸς πετυχαίνει νὰ μετατρέψει τὰ περασμένα σὲ ἀξίες ζωντανῆς καὶ ἐξυψωτικῆς τῆς τωρινῆς ζωῆς μας, δυναμώνει τὴν ἐθνικὴν αὐτοσυνειδησία καὶ τὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ τὸ ἔδειξεν ἐμπραχτὰ ὁ Ψυχάρης μὲ ὅσα λέει γιὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τὴ σχέση μας μ' αὐτοὺς στὰ ἔργα του, τὸ ἔδειξεν ὁ Ἀλεξάντρος Πάλλης μὲ τὴ μετάφραση τῆς «Ἰλιάδας», ὁ Ἐφταλιώτης μὲ τὴ μετάφραση τῆς «Ὀδύσσειας» καὶ τ' ὀλοκλήρωσε μὲ τὴν ποίησίν του ὁ Κωστής Παλαμάς».

Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι σημαντικὰ καὶ ἄρκετὰ πειστικὰ ὑπὲρ τοῦ

δημοτικισμού, είναι όμως λίγα για να θεμελιώσουν ολόκληρη τη λύση του προβλήματος και για να καλύψουν όλο το φάσμα της κληρονομιάς. Οί μεταφράσεις είναι, φυσικά, ένα στοιχείο, αλλά η δημιουργική αναβίωση του τεράστιου πολιτιστικού υλικού που σέρνουμε πίσω μας δεν καλύπτεται έτσι εύκολα, μονότροπα και υπεροπτικά, με την ιδέα ότι οί προηγούμενοι έκαναν λάθος. 'Επί τέλους ό έντοπισμός τών σφαλμάτων του παρελθόντος είναι κάτι χρήσιμο, αλλά πρέπει να γίνεται με διάκριση, με ταπείνωση και με φειδώ, αν θέλουμε ν' αποφύγουμε νέα όλισθήματα. Γιατί αν ό υπερβολικός άρχαισμός είναι μονόφθαλμη θέα πρὸς τήν εθνική μας κληρονομιά, τούτο όφείλεται κατά μέγα μέρος στην περιφρόνηση του εγγύτερου παρελθόντος μας, που είναι ή μακρά περίοδος τών Μέσων μας χρόνων, τόσο δύσκολη να κατανοηθῇ από όποιον βλέπει τήν πνευματική ζωή ως «έπιφαινόμενο».

"Όσο αναπτύσσονται οί σπουδές για τόν Μέσο Έλληνισμό και τήν Τουρκοκρατία, άποκαλύπτονται οί ρίζες μιās πολύ ζωντανῆς παραδόσεως σέ πνευματικότητα, τέχνη, κοινωνικότητα. 'Η παράδοση αυτή, που δέν ήταν διχασμένη, όπως μερικές φορές σήμερα παρουσιάζεται, άδικήθηκε από τήν επιπόλαιη ριζοσπαστικότητα τών διαφωτιστῶν και στή συνέχεια πολλῶν δημοτικιστῶν, που θέλησαν, για να υπερισχύσουν, να μονοπωλήσουν τή ζωντανή δημιουργικότητα και να έμφανισθοῦν ως προοδευτικοί, με τόν θετικισμό και τόν συγχρονισμό που τούς έδινε ή μίμηση τῆς Δύσεως.

'Υπῆρξαν, βέβαια, και υπάρχουν δημοτικιστές με ευαισθησία για τή σημασία που έχει ή «καθ' ήμās 'Ανατολή» και ή ένωμένη πνευματική και πολιτιστική μας κληρονομιά, από τόν Παλαμά και τόν 'Εφταλιώτη, ως τόν Κόντογλου, τόν Σεφέρη κ.ο.κ.

"Ετσι λόγου χάριν ό Βάρναλης (1958) μπόρεσε να γράψη για τόν Παπαδιαμάντη, τόν κατ' έξοχήν εκπρόσωπο τῆς ένιαίας παραδόσεως, από τόν "Όμηρο, μέσω του Βυζαντίου, ως τίς μέρες μας, πώς «είναι ή μεγαλύτερη δόξα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας. Κι' όσο περνοῦνε τὰ χρόνια, τόσο ή δόξα αὐτή θα στερεώνεται περισσότερο... ή πεζογραφία του περιέχει περισσότερη ποιητική οὐσία από τὰ περισσότερα νεοελληνικά έμμετρα έργα. 'Αλλά δέν είναι μονάχα ό μεγαλύτερος ποιητής. Είναι κι' ό περισσότερο έλληνικός, αν Έλληνες είναι ό λαός. 'Η ψυχή του και ή ψυχή τών ήρώων του είναι ή ψυχή του ελληνικού λαού στην πιό εξαγνισμένη της ύπόσταση... Αὐτός ό «πτωχαλαζών, ό τρέφων αλλοκότους ιδέας», είχε και τήν... αλλόκοτην ιδέα να ξέρει τή δημοτική περίφημα και να τήν γράφει θαυμάσια (στά διαλογικά μέρη τών διηγημάτων του κυρίως) κι όμως να προτιμᾷ τήν καθαρεύουσα, άνάκατη με δημοτικά στοιχεῖα. 'Αλλ' εἴτανε τόσο μάεστρος σά συγγραφέας, που κατόρθωνε να ζωντανεύει, ό,τι νεκρό άγγιζε με τήν πέννα του».

Καί ὁ Σεφέρης (1974¹, Β, 362), σέ Συμπόσιο γιά τή γλῶσσα τό 1964 μπόρεσε νά πῇ: « Ἀνατράφηκα στήν ἀτμόσφαιρα τοῦ δημοτικισμοῦ, καί, ὅταν ἤμουν νέος, καταδικάζα τοὺς καθαρηνουσιάνους ποιητές γιά τή γλῶσσα πού μεταχειρίζονταν. Τώρα ξέρω – ἀφοῦ τὸ σκέφτηκα πολὺ – ὅτι τοὺς καταδικάζω γιά τὸ ὕφος τους, γιά τὴν ποιότητά τους».

Θά ἦταν λοιπὸν προτιμότερο, στὸν ἐκπαιδευτικὸ χώρο, ἀντὶ νὰ ἐπαναφέρουμε παλιοὺς διχασμοὺς, τὴ γλωσσικὴ διαμάχη δημοτικιστῶν καὶ καθαρολόγων, νὰ καταργήσουμε τὴν πόλωση ἀναζητῶντας τὴν ἐνότητα τῆς πνευματικῆς μας κληρονομιάς· σήμερα πού εἶναι ἤδη ἐξουδετερωμένες οἱ ἀκρότητες τοῦ ἀρχαϊσμοῦ καὶ τοῦ δημοτικισμοῦ, καὶ ἀναγνωρισμένη ἡ ἀξία τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλώσσας του. Ἀντίθετα πρὸς τὴν εὐεξήγητη, γιά τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, στάση τοῦ Δελμούζου, νὰ ἐπιδιώξουμε νὰ βασιστοῦμε σ' ὁλόκληρη τὴν παράδοση — ὄχι μόνο στὴ δημοτικὴ — καὶ ὁλόκληρη νὰ τὴ χρησιμοποιήσουμε ὡς λίπασμα γιά τὴν δική μας καρποφορία.

Ὁξὺς κριτικὸς τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ ὁ Β. Λαούρδας (1953, 11) χρησιμοποιῶντας ζωντανὸ δημοτικὸ λόγο, παρατηρεῖ μεταξύ ἄλλων ὅτι « ἡ ἔξαρση τῆς δημοτικῆς παράδοσης πού ἔγινε ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἦταν σωστή, ἂν καὶ ἀδικήθηκε ἔτσι ἡ γενεὰ τῶν παλαιότερων διανοουμένων καὶ ἐκπαιδευτικῶν, πού δὲν εἶχαν λιγώτερο νοιαστῇ ἀπὸ ὅ,τι οἱ μεταρρυθμιστὲς γιά τὴ δημοτικὴ παράδοση, ὅπως τὸ βλέπει κανεὶς ὄχι μόνο στὸ παράδειγμα τῶν λαογραφικῶν μελετῶν τοῦ Πολίτη, ἀλλὰ καὶ στίς πολυάριθμες ἄλλες συλλογὲς καὶ μελέτες δημοτικῶν τραγουδιῶν πρὶν ἀπὸ τὸν Πολίτη. Ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ὅμως τραγοῦδι ἕως τὰ νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα ὑπάρχει ἀγεφύρωτο χάσμα, καὶ γιά τὸ χάσμα αὐτὸ τὴν εὐθύνη τὴν ἔχει ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, πού ἐνῶ μιλοῦσε γιά νεοελληνικὴ παράδοση, πραγματικὰ ἐννοοῦσε νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση στηρίχτηκε πνευματικὰ ὄχι γενικώτερα στὴν ἑλληνικὴ παράδοση, ἀλλὰ εἰδικώτερα στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ μάλιστα σὲ συγγραφεῖς πού τίς πιὸ πολλὰς φορὲς ὠρμήθηκαν πνευματικὰ ὄχι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀπὸ τυχαῖα διαβάσματα στὸ ἐξωτερικό. Ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς μεταρρύθμισης βγήκανε δύο-τρεῖς καλοὶ μεταφραστὲς, οἱ κλασσικοὶ ὅμως φιλόλογοι πού γράφουνε σήμερα στὴ δημοτικὴ εἶναι δύσκολο νὰ πῇ κανεὶς ὅτι ἔχουν βγῇ ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση». Ἐν συνεχείᾳ ἐπικρίνει τὸν «παιδαγωγισμό» τῶν μεταρρυθμιστῶν, πού ἔδωσε ἔμφαση στὴν διδακτικὴ μεθοδολογία, ἀλλὰ «μέσα στὴν παιδαγωγικὴ πνίγηκε ἡ παιδεία» καὶ «ὁ παιδαγωγικὸς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης [ἀντίθετα πρὸς τὸν παλιὸ δάσκαλο πού «εἶχε γιά φῶς στὴ δουλειά του τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἔθνους»] ἔγινε σοφιστής».

Χρησιμοποιῶντας λογία γλῶσσα, μὲ ἀγχίνοια καὶ μὲ θετικὴ στάση

πρὸς τὸν δημοτικισμό, ὁ Κ. Καραβίδας (1945) σέ περισπούδαστο μελέτημά του παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «ἀναζητῶν ὁ δημοτικισμὸς μέσα εἰς τὴν σύγχρονον πραγματικότητα τὴν κεντρικὴν τοῦ ἰδέαν, δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἢ ν' ἀντιπαρέλθῃ τὴν λογίαν παράδοσιν, ἣτις, παράλληλα μὲ τὴν καθαρὰ λαϊκὴν, εἶναι... διὰ τὰς μάζας τουλάχιστον, ἐξ Ἰσου καὶ κατὰ τὸν ἴδιον πρὸ παντὸς τρόπον ζωντανή». Ἐν συνεχείᾳ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσῃ σὲ δύο ἐρωτήματα:

α) «διατὶ ἀπέβη τόσον ζωηρὰ καὶ ἐκπαλαὶ καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον μάλιστα αἰῶνα εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἢ κατὰ τῆς λογίας παραδόσεως δυσφορία;». Ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖ ὅτι «ἡ παιδεία γίνεται κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὀρθολογιστικὴ καὶ συστηματικὴ», ἰδιότητες ποὺ στερεῖται «ἡ παιδεία τὴν ὁποῖαν οἱ λόγοι παρέχουν εἰς τοὺς Νεοέλληνας», ἀπευθυνομένη στὴ μνήμη καὶ ὄχι στὴν κρίση.

β) «Διατὶ ἐξ ἄλλου (ἐπίσης δικαίως) ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ ἀρνεῖται νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς πεπαιδευμένους εἰς τὴν δυσφορίαν αὐτή;». Ἐδῶ βλέπει κανεῖς δύο λόγους· πρῶτον τὴν συντηρητικότητα τοῦ λαοῦ· καὶ δεύτερον ὅτι ὁ λαὸς δὲν ζήτησε ἀπὸ τὴν λογία παράδοση μέθοδο καὶ σύστημα.

..... «ἔνῳ οἱ δημοτικισταί, χωρὶς νὰ προτείνουν ἀληθῶς κάτι θετικὸ γελιοποιοῦν τοὺς λογίους· ἐνῳ ἐκεῖνοι, μὲ ἀλλόκοτον ἀλλαλαγμὸν, ἀμύνονται τῆς λογίας παραδόσεως.... ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι ἡ στάσις τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐνῳ δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ μυκτηρίζῃ τὴν δασκάλικη σχολαστικότητα, ἐσεβάσθη ὅμως ἐκεῖνο, οὕτινος αὕτη εἶναι μοιραῖος φορεὺς, ἀντιλαμβάνεται δὲ ἐνστίκτως τὴν μεταρρύθμισιν ὡς μίαν προσπάθειαν στενεύσεως καὶ νοθεύσεως τῆς ψυχολογίας του, σχεδὸν ἀνατροπῆς αὐτῆς».

Τέλος ἐπιλέγει ὁ Καραβίδας ὅτι «δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀνατολὴν παρὰ μιὰ μόνη παράδοσις, ὡσὰν μεγάλῃ πνοῇ, ἢ Ἑλληνιστικὴ».

Κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁ λογιωτατισμὸς παρουσιάζεται ὡς μιὰ ἀτυχὴς προσπάθεια, ἣτις ἀνετύχθη ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἑλληνιστικοῦ ρεύματος· ὁ δημοτικισμὸς ὅμως δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ ποτὲ εἰς ἓνα ἐξ Ἰσου σχολαστικὸν καὶ ἀσυνεπὴ ἄλλως προορισμὸν, ὡσὰν δηλαδὴ κάτι ἀπλῶς ἀντίμαχον τοῦ λογιωτατισμοῦ· θὰ ζητήσῃ ν' ἀγκαλιάσῃ εἰς τὴν ἐποπτεῖαν του ὁλόκληρον τὸ πεδῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου βαίνει ἡ ἑλληνιστικὴ παράδοσις... ὁ δημοτικισμὸς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν σχέση του μὲ τὴν λογίαν παράδοσιν, ὄχι μόνον ἐπαναστατικὸς καὶ ἀντίμαχος κατ' αὐτῆς δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ συνεχιστὴς μάλιστα, ἃς ἐλπίσωμεν ρωμαλεώτερος, τοῦ ἔργου της...

Λέγω δὲ ὅτι ἂν ὁ δημοτικισμὸς ἐπενέβαινε· μίαν ἡμέραν δικαιοματικά ἐπὶ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ σταδίου τῆς δράσεως, νὰ κάμῃ δηλαδὴ τὴν ἀνάλυσιν ὅλων τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα σοβοῦν σήμερα, σταματήμενα ἀπὸ αἰώνων, μέσα εἰς τὴν συγκεχυμένην ψυχολογίαν καὶ τὴν κοινωνικὴν διάταξιν μας, νὰ κάμῃ ἐπίσης μίαν ἀνασύνθεσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεών μας ἐπάνω εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν

βάσιν. τοῦτο θὰ ἦτο ἔνδειξις ἀσφαλῆς, ὅτι ἔλαβεν ἤδη πλήρη συνείδησιν τῶν αἰτίων ἐξ ὧν προέκυψε καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐν ᾧ πέπρωται νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ γονιμοποιηθῇ.

Ἕνας ἀπλὸς ἀντιλογιστατιστικὸς δημοτικισμὸς ὄχι μόνον τὴν συνδρομὴν τοῦ λαοῦ δὲν θὰ κινήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος του, ἀλλὰ θὰ ἐπισύρῃ ἐπ' αὐτοῦ δικαίαν τὴν καχυποψίαν καὶ τὴν ἀντιπάθειαν αὐτοῦ».

Χρειάστηκαν ὅλες αὐτὲς οἱ διευκρινήσεις γιατί τὰ πράγματα εἶναι πιό λεπτὰ ἀπὸ ὅσο συνήθως παρουσιάζονται. Πίσω ἀπὸ τὴ λύση ποὺ δίνουμε στὴ γλῶσσα στέκει ἡ ψυχὴ μας. Ἀλλοίμονό ἂν ἀπὸ προοδευτικότητα τῆς στερήσουμε ζωτικὸς πνευματικὸς χυμούς. Εὐτυχῶς ποὺ οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ κυκλοφοροῦν στὸ πνευματικὸ μας ὑπόστρωμα, κι' ἂν τοὺς παραθεωροῦμε, ἔρχεται ὥρα ποὺ ξεπετάγονται ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴ μικρολογία μας.

Ἴσως κάπως ἔτσι — σχεδὸν παρὰ τὴν θέληση καὶ κατεύθυνση ὀρισμένων μεταρρυθμιστῶν — εἶδαμε ν' ἀναμορφώνονται μερικὰ προγράμματα καὶ νὰ περιλαμβάνονται στὰ νέα σχολικὰ βιβλία κείμενα, κεφάλαια ἢ τμήματα πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὴν μύηση στὴν ὅλη πολιτιστικὴ μας κληρονομιά, καὶ μὲ τρόπο ἐπαγωγὸ καὶ ἐνδιαφέροντα — πρᾶγμα ἀπαραίτητο γιὰ τοὺς σημερινούς κουρασμένους ἀπὸ ποικίλους φόρτους ἐφήβους μας. Τὰ προγράμματα καὶ τὰ βιβλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας λ.χ., ὅπου θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀνακαλύψῃ ἀφορμὲς γιὰ ποικίλη κριτικὴ, παρουσιάζουν ὀρισμένες πλευρὲς τῆς παραδόσεως πολὺ σημαντικές, ἰδίως μέσω τῆς τέχνης. Αὐτὸ τὸ μάθημα τῶν Ὁρησκευτικῶν στὸ Γυμνάσιο, καὶ στὸ Λύκειο, μῆλο τῆς ἐριδος τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (Παπανοῦτσος 1978,98 κ.ἐ.), ἴσως ποτὲ πρὶν δὲν εἶχε δεῖ καλύτερο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα καὶ καλύτερα βιβλία ἀπὸ τὰ σημερινά.

Πάντως παραμένει ὁ ὑποτονισμὸς τοῦ Μέσου Ἑλληνισμοῦ ὡς φορέως δημιουργικῆς παραδόσεως. Ὑποτονισμὸς ποὺ ἔχει τὶς ρίζες του στὴν περιφρόνηση τοῦ Μεσαίωνος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἀναγεννήσεως (Βακαλόπουλος 1974, 357) καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ (Ostrogorsky 1963 /1978, 51 κ.ἐ.). Ἡ βαθιὰ καὶ ξεκάθαρη γνώση τῆς μεσαιωνικῆς μας κληρονομιάς εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴν ἐλληνικὴ διάρκεια ὄχι μόνο μέσα στὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν παρούσα μορφή της. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ἀτυχῶς ἔπесαν ἔξω πολλοὶ σημαντικοὶ ΝεοἝλληνες, καὶ ὁ Καραβίδας (Ράμφος 1980).

Οἱ μεταρρυθμίσεις θέλοντας νὰ διαρρήξουν τὶς σχέσεις μας μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ παράδοση τοῦ Μέσου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Τουρκοκρατίας (ποὺ ἐξακολουθοῦσεν ἔχῃ βάση κλασικὴ, ἀλλὰ τὴ διέπνεε ὀρθόδοξο χρι-

στιανικό πνεύμα), ώστε να συνδεθούμε με τις προηγμένες κοινωνικο-οικονομικά ευρωπαϊκές χώρες, υπερτίμησαν όρισμένα στοιχεία από τη λαϊκή μας παράδοση και έπεχείρησαν να διευκολύνουν και να κάνουν προσιτή την κλασική μέσω μεταφράσεων.

Τώρα όμως το πρόβλημα είναι πώς θα αποτραπεί ο κίνδυνος να καταλήξουμε κυρίως σ' ένα λαϊκισμό, που μπορεί, παρά τον πλούτο του, ν' αποβή ρηχή βάση, καθώς πολλοί « πᾶνε ν' ἀποκόψουν τὸν ὁμῶλοιο λῶρο πὸ μᾶς συνδέει μὲ τὴν Ἀρχαιότητα ». Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ Χατζηκυριάκο-Γκίκα στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δημόσιες συζητήσεις πὸ ὁργάνωσε τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας γιὰ τὴν Παράδοση τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1979. Ὁ ἴδιος ὁμιλητὴς παρατήρησε σχετικὰ ὅτι στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ Ὑπουργείου «Γιὰ τὸ ἔτος Ἑλληνικὴ Παράδοση», ὅπως ὀρίστηκε νὰ ἑορτασθῇ τὸ σχολικὸ ἔτος 1978-79, δὲν ἀναφέρεται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ κληρονομιά (!) Πάντως στὴ συζήτηση ἐκείνη (*Ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση*, 1979, 180 κ.έ. Ὁμιληταί: Ἰ. Θεοδωρακόπουλος, Ζωὴ Καρέλλη, Ἰ.Μ. Παναγιωτόπουλος καὶ Κ. Ρωμαῖος) ὑπογραμμίστηκαν οἱ ἀρχαῖες ρίζες τῆς γλώσσας καὶ τῶν ἐθίμων μας, ἡ σημασία τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἡ ὁρθόδοξη πνευματικότητα.

Ἡ δευτέρη συζήτηση (μὲ ὁμιλητὲς τὸν βασικὸ ἀρχιτέκτονα τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Μεταρρύθμισης Ε. Παπανοῦτσο καὶ τοὺς Δ. Λουκάτο, Πόπη Ζώρα, Σπ. Βασιλείου) περιστράφηκε κυρίως στὴ λαϊκὴ παράδοση μὲ μικρὲς ἀναφορὲς στὴ Βυζαντινὴ τέχνη. Ὁ φόβος τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, παλιοῦ ἀντιπάλου τοῦ δημοτικισμοῦ, ἢ τουλάχιστον ἡ κόπωση ἀπὸ τὴν ἀναμέτρηση καὶ σύγκριση μὲ τὰ κλασικὰ μας πρότυπα, ὁδήγησαν πιθανῶς στὴν ἀποσιώπηση τῶν τελευταίων.

Βέβαια πίσω ἀπὸ τὶς σημερινὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν παράδοση καὶ στὴ μεταρρύθμιση ὑπάρχει ἀκόμη ἡ βασικὴ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν «*παραδοσιακῶν διανοουμένων*» καὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ «*τεχνοκρατικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ φιλελευθέρου ἐθνοκεντρισμοῦ*» (Νοῦτσος 1979, 277 κ.έ.) πὸ ἀντιστοιχεῖ στὴν πόλωση μεταξὺ παραδόσεως καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ. Ὑπάρχει ἀκόμη ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ τὴν πρόσφατη συνθηματολογία κατὰ τὴν ὁποία χρησιμοποιήθηκαν οἱ παραδοσιακὲς ἀξίες γιὰ νὰ καλυφθῇ ἡ ἀναστολὴ τῶν ἐλευθεριῶν. Ὑπάρχουν ἀπόηχοι ἀπὸ τὴ μακρὰ συζήτηση τῆς Γενιᾶς τοῦ 30 γιὰ τὴν «*Ἑλληνικότητα*» (Vitti 1977, 199 κ.έ.) κ.ο.κ. Νὰ ἐπεκταθούμε ὅμως ἀναδρομικὰ στὴν ἐπίδραση ὧλων αὐτῶν τῶν στάσεων πάνω στὴν ἐκπαίδευση, θὰ ἀπαιτοῦσε ἄλλη ἐργασία.

Συνοψίζοντας θὰ εἶχαμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι κατὰ τὸ μέτρο πὸ μιλᾶμε σήμερα γιὰ μεταρρύθμιση ἀναφερόμαστε πρῶτιστα σὲ θέσεις τοῦ

εκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ. Ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ ὡς πρὸς τὴν πολιτιστικὴ μας κληρονομιά:

α) θέλησε νὰ χυπήσῃ τὸν ἀρχαϊσμό, καταργῶντας, ἀφ' ἑνός, τὴ λογία γλῶσσα καὶ εἰσάγοντας τὴ δημοτικὴ, μὲ ἀπλοποιήσεις στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ ὑποταγὴ πολλῶν λογίων στοιχείων στὸ δημοτικὸ τυπικὸ εἰσάγοντας, ἀφ' ἑτέρου, τὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας ἀπὸ μεταφράσεις,

β) παραθέωρησε, συνειδητὰ ἢ μὴ, τὴν ἄμεση σχέση τοῦ Νέου πρὸς τὸν Μέσο Ἑλληνισμό, συμφωνῶντας σ' αὐτὸ μὲ ἄλλους λογίους (ὄχι μόνον ἀρχαϊστὲς) ἐπηρεασμένους ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὴν ἐκεῖ ἀνθιστὴ τῶν κλασικῶν σπουδῶν,

γ) θέλησε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν ἐκπαίδευση ἀπὸ τὴν παλιὰ αὐστηρὴ παιδαγωγικὴ παράδοση, ὀδηγώντας τὴν πρὸς δυτικὰ «φιλελεύθερα» καὶ «προοδευτικὰ» πρότυπα, χτυπώντας τὴν προσήλωσιν στοὺς «τύπους» καὶ ἀναζητῶντας ριζοσπαστικὰ τὴν «οὐσία»,

δ) ἐτόνισε τὴ σημασίαν ὀρισμένων πλευρῶν τῆς λαϊκῆς παραδόσεως ὡς ἀφετηρίας καὶ βάσεως γιὰ τὴ γενικὴ ἐκπαίδευση,

ε) μείωσε τέλος τὸ κύρος καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς ὑπερχρονικότητος, ποὺ τὸ σχολεῖο καλλιεργοῦσε γιὰ τὴν παράδοση, ἐν ὀνόματι ἑνὸς σύγχρονου «τεχνοκρατικοῦ ἀνθρωπισμοῦ».

Ἐναντὶ τῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐτῶν τάσεων εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθοῦν τὰ ἀκόλουθα αἰτήματα γιὰ τὴ σημερινή μας ἐκπαίδευση, σχετικὰ πάντα μὲ τὴν παράδοση:

1. Ἡ πολιτιστικὴ μας παράδοση καὶ ἡ γλῶσσα νὰ ἀντιμετωπίζωνται περισσότερο ἐνιαῖα. Νὰ ἀναθεωρήσουμε τὴ στάση μας ἀπέναντι στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά, παύοντας νὰ τὰ ἀντιμετωπίζουμε ὡς νεκρὰ γλῶσσα. Ἔτσι καὶ τὰ νέα ἐλληνικά θὰ δείχνεται ὅτι ριζώνουν στὸ ἴδιο εὐφορὸ ἔδαφος.

2. Νὰ ἀποκαταστήσουμε τὶς ἐλλειπεῖς καὶ ἐσφαλμένες εἰκόνες γιὰ ὀρισμένες πολιτιστικὰς μας πλευρὰς, ἰδίως τοῦ Μέσου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Τουρκοκρατίας· ἀκόμη καὶ μερικὲς βασικὲς ὁψεις τῆς Ἀρχαιότητος, ποὺ τὶς βλέπουμε συνήθως μὲ ξένες διόπτρες.

3. Νὰ φροντίσουμε περισσότερο τὴν ποιοτικὴ προσφορά, χτυπώντας τὴν ἐπιφανειακότητα τῶν σχολικῶν μαθησέων. Ἡ παράδοση μὲ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς (ἀπὸ τὴν τέχνη καὶ τὸ λόγον, ὡς τὸν τρόπο ζωῆς) μπορεῖ νὰ ἐμπλουτίσῃ θαυμάσια τὴ σημερινή μας ἔκφραση καὶ τὴν ὅλη ζωὴ μας.

4. Νά ὀδηγηθοῦμε, τέλος, πέρα ἀπὸ τὴν πόλωση *παράδοση-ἐκσυγχρονισμός* σὲ μιὰ δημιουργικότητα, μὲ τὴν ὁποία θ' ἀντιμετωπίζουμε τὰ σύγχρονα προβλήματα ριζωμένοι στὸ εὐφορο πνευματικό μας ἔδαφος.

Γιὰ νὰ μποῦν στὸ δρόμο τῆς πραγματοποιήσεως τὰ αἰτήματα αὐτὰ θὰ ἦταν ἀναγκαῖο, ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ μας κληρονομιά νὰ ξεπηδήσῃ μιὰ κεντρικὴ ἀρχὴ ποὺ θὰ ἀνανέωνε τὴν ἄλλοτε μὲν ἀποστεωμένη, ἄλλοτε δὲ συγκεχυμένη ἐκπαιδευτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ μας πραγματικότητα. Ὅπως-δήποτε δὲν φαίνεται ἄλλο σοβαρώτερο κριτήριο γιὰ τὴ Μεταρρύθμιση ἔξω ἀπὸ τὴν κληρονομιά αὐτή.

Βακαλόπουλος Ἀ., «Ἑλληνες λόγιοι στὴ Δύση καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν ἀναγέννηση τῶν Γραμμάτων», *Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Τόμος Ι'*. Ἀθ., Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1974.

Βάρναλης Κ., *Αἰσθητικά - Κριτικά Β'*. Ἀθ., Κέδρος, 1958.

Γληνὸς Δ. [ὑπὸ τὸ ψευδών. Δ. Ἀλεξάνδρου], Εἰσαγωγή στὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα, στί: Πλάτωνος, *Σοφιστής*. Ἀθ., Ζαχαρόπουλος, 1940.

Δελμούζος Ἀ., *Δημοτικισμός καὶ παιδεία*. Ἀθ., Ἑλληνοευρωπαϊκὴ Κίνηση Νέων, 1971² (1926) [ἐκλογή:] *Ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση*. Ἀθ., Εὐθύνη, 1979.

Καραβιδας Κ., *Ἡ λογία παράδοσις καὶ ὁ δημοτικισμός*. Ἀθ., 1945.

Λαούρδας Β., *Θέματα παιδείας* ("Ἐνα σχόλιο στὸν «Παπουλάκο» τοῦ Κωστῆ Μπαστιᾶ). Washington, 1953.

Νούτσος Χ., *Προγράμματα μέσης ἐκπαίδευσης καὶ κοινωνικὸς ἔλεγχος (1931-1973)*. Ἀθ., Θεμέλιο, 1979.

Ostrogorsky G., *Geschichte des Byzantinischen Staates*. München, Beck, 1963³ (Ἑλλ. μτφρ. Ἰ. Παπαδόπουλος). Ἀθ., Βασιλόπουλος, 1978.

Παπανούτσος Ε., *Α. Δελμούζος* (Ἡ ζωὴ του. Ἐπιλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του). Ἀθ., Μορφωτικὸ Ἴδρ. Ἑθν. Τραπεζῆς, 1978.

Ράμφος Σ., «Τὸ νῆμα τῆς ζωῆς», *Ἐποπτεία* 1980, 42:25-45.

Σεφέρης Γ., *Δοκιμίες*. Β' τόμος. Ἀθ., Ἰκαρος, 1974³.

Vitti M., *Ἡ Γενιά τοῦ Τριάντα. Ἰδεολογία καὶ μορφὴ*. Ἀθ., Ἑρμῆς 1977.

